

УДК 32.019.5

Інформаційно-психологічний вплив у контексті взаємодії суб'єктів політичної сфери

Лідія Смола,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології та державного управління
Інституту політології та права
Національного педагогічного університету
ім. М. П. Драгоманова

У статті здійснено аналіз технологічних засобів забезпечення інформаційної взаємодії в політичній сфері. Обґрунтовано, що їхньою характерною особливістю є діяльність індивідуума чи групи людей, що зумовлюють певні зміни в суспільстві. Відповідно, цей процес характеризується як амбівалентне поєднання раціональності з ірраціональними проявами.

Ключові слова: інформаційно-психологічний вплив, політичні технології, суб'єкт політичної сфери.

The article contains the analysis of technological means of information interaction in political sphere. Their particularity is the activity of an individual or a group of people that leads to changes in society. Accordingly, the process is characterized as ambivalent combination of rationality and irrational display.

Keywords: information and psychological influence, political technologies, subject of political sphere.

У минулому людина жила в атмосфері віри і не мала потреби розмірковувати над умовами свого існування. Думка була спрямована на те, щоб самоствердитися і застрахувати себе від будь-яких загроз і небезпек. Тенденції сучасного мислення, на нашу думку, мають іншу спрямованість. Індивідуум, умови життя якого постійно змінюються, вже не сприймає себе в чітких і визначених поняттях. Відповідно, світогляд такої особистості не є стійким.

Як писав філософ К. Манхейм, сучасна демократія часто зазнає поразки тому, що змушена вирішувати значно складніші проблеми, аніж ранньодемократичні суспільства з їх більш однорідними керівними групами. В. Парето стверджував, що політична влада здійснюється меншістю (елітою), проте соціум здатен усунути своїх керівників або примусити їх діяти певним чином. Відбувається взаємний вплив: суспільства на еліту та еліти на суспільство. Тому неправильно було б переоцінювати стабільність таких еліт у демократичних суспільствах чи їх здатність утримати владу недемократичними засобами.

Дослідники розглядали проблеми розвитку політичних систем і партій у ХХ ст. та залежності політичного успіху від особистої привабливості чи запропонованого шляху розвитку або ж від можливостей політичної сили, їх відповідності суспільним прагненням. У цьому контексті постало питання: яким чином вирішити проблему, що стала актуальною в суспільстві, тобто – віднайти технологію її вирішення. Цим зумовлена актуальність проблеми та необхідність її аналізу.

Технології є досить складним явищем, про що свідчать їх визначення у словниках та енциклопедіях:

- сукупність знань про способи оброблення матеріалів, виробів, про методи здійснення будь-яких виробничих процесів;
- сукупність операцій, що здійснюються певним чином і в певній послідовності, з яких складається процес оброблення матеріалу, виробу;
- сукупність або система засобів організації та впорядкування доцільної практичної діяльності відповідно з метою, специфікою та логікою процесу перетворення та трансформації певного об'єкта чи предмета;
- наука про перероблення та оброблення матеріалів, способи виготовлення продукції та сукупність прийомів, застосовуваних у різних видах діяльності [1].

З іншого погляду, технології можна трактувати як суспільний процес людської взаємодії та інновацій, спрямований на стабілізацію або зміну сучасного стану речей (чи досягнення певної мети), який містить і результат цих дій. Власне, на цьому варто наголосити, бо, на нашу думку, їх доволі часто трактують лише як прийоми чи механізми взаємодії, звужуючи розуміння цього поняття. Також типологію технологій визначають характером їх впливу на соціальні процеси, тобто в основу покладають стратегію вирішення проблеми, а саме:

- формівні технології, спрямовані на формування процесів;
- стримувальні, що формують певні межі процесів;
- стимулювальні, спрямовані на підтримання або розвиток процесів;
- деструктивні, спрямовані на усунення або підірвання негативних процесів.

Використання технологій дає певну гарантію оптимізації, раціоналізації та передбачуваності процесу діяльності, гарантію отримання результатів. Можна говорити про появу таких понять, як «технологія реалізації владних повноважень», «технології масових комунікацій», «технології електорату»,

«соціальні технології», «інформаційні технології», «технології управління», «політичні технології», «виборчі технології» «технології переговорів» тощо. На нашу думку, технології є сукупністю положень, задіяних з різних наукових дисциплін та сфер соціальної практики і спрямованих на досягнення цілей відповідно до інтересів суб'єктів (організації виборів, стабілізації політичної ситуації, дестабілізації суспільства, оперативного інформаційного забезпечення прийняття рішень тощо). Отже, в широкому розумінні технології є системою взаємопов'язаних засобів та можливостей впливу, і тому ми можемо розглядати їх у контексті здійснення інформаційно-психологічного впливу.

Соціальні теоретики прагнули розробити універсальну теорію, котра б пояснювала природу соціальних змін. Проте, як зазначає соціолог Е. Гідденс, жодна з однофакторних теорій не може пояснити розмаїття соціального розвитку людини, однак можна визначити три головні чинники, які послідовно впливали на суспільні зміни: фізичне довкілля, політична організація та культурні чинники [2, с. 598]. Зрозуміло, що безпосередній вплив довкілля на соціальні зміни не такий великий, як вплив політичних організацій та політичних подій.

У цьому контексті політичні технології складають частину соціальних технологій, які використовують у сфері публічної політики та політичної інженерії; вони задіяні в здійсненні державної політики, у процесі державного управління, у боротьбі політичних партій під час виборів, у процесах політичного реформування і різноманітних політичних комунікацій. За своєю сутністю вони є технологіями реалізації публічної політики. Загалом їх реалізують за політичних режимів, у сфері міжнародних відносин, у процесі взаємодії держави і громадянського суспільства. Крім того, політичні технології застосовують політичні еліти, їх ефективність визначає результати боротьби за владу, створення політичних партій та громадських об'єднань.

Аналіз досліджень західних науковців свідчить, що сформувався три основні напрями у сфері дослідження політичних технологій. Перший (У. Ліпшман) передбачав безмежну властивість засобів масової комунікації впливати на громадську думку та маніпулювати нею з необхідними для замовника результатами. Відповідно, ключовим моментом був аналіз ефективності впливу ЗМК. Представники другого напрямку (П. Лазарсфельд, Х. Года) вважали, що такий тотальний вплив неможливий, і його ефективність залежить від вивчення аудиторії, її характеристик, партійної належності тощо. За цим напрямом акцент робили на вивченні соціально-психологічних особливостей соціуму, архетипу населення, його стереотипів, настанов, міфів тощо. Третій напрям (Д. Батлер, Д. Стоукс) узагальнив новітні дослідження у сфері інформаційних ресурсів і технологій, визначив комунікативні стратегії мас-медіа та здійснив аналіз інформаційного середовища. У цьому випадку увагу зосереджували на контент-аналізі інформаційних повідомлень,

адекватності сприйняття об'єктами впливу інформації та щораз більших можливостях інформаційних технологій для завоювання й утримання влади.

Серед вітчизняних та російських фахівців проблеми соціальних і політичних технологій досліджували В. М. Бебик, Д. І. Видрін, В. Г. Воронкова, К. С. Гаджиєв, В. С. Дудченко, В. Д. Демченко, Л. Я. Дятченко, В. М. Іванов, С. Г. Кара-Мурза, Ф. М. Кирилюк, В. М. Князєв, О. П. Кудінов, Л. Кочубей, С. Ф. Лісовський, В. Матвієнко, О. О. Максимов, Є. Б. Малкін, І. В. Молодих, В. І. Патрушев, О. В. Петров, В. І. Подшивалкіна, А. М. Пойченко, В. А. Полторак, Г. М. Почепцов, О. І. Соловійов, Ю. П. Сурмін, Є. Б. Сучков, О. С. Токовенко, Г. В. Щокін, В. К. Якунін та ін.

Серед перших ґрунтовних розвідок, присвячених політичним процесам, були дисертаційне дослідження та монографія А. Пойченка [3]. Автор аналізує політику як превентивну діяльність щодо можливих конфліктів і в цьому контексті розглядає використання відповідних технологій.

Частина українських політологів зосередила увагу на прикладному аспекті аналізу політичних технологій, а саме на предметі виборчих кампаній (В. Полторак, С. Одарич, М. Томенко та ін.). По-іншому трактує політичні технології психолог М. Варій, який визначає їх як «сукупність доцільно поєднаних, зорієнтованих за часом, фактами, подіями, ідеями, цілями, групами, соціально-психологічними станами підходів, принципів, методів, способів і прийомів впливу на електорат з метою завоювання його голосів. Під цим кутом технології можна характеризувати як визначену прагматику впливу, яка диференціює цілі, методи, способи, прийоми, засоби і результати [4, с. 187].

Вийшов за межі аналізу лише виборчих технологій інший російський дослідник Є. Костенко, аналізуючи у своїй монографії технології з позиції їх впливу на формування ідентифікації. Автор зазначає, що в політичній діяльності процес особистісної, групової ідентифікації виконує важливу функцію інтеграції в політичні процеси на рівні суспільств. Соціально-політичні зміни в житті суспільства супроводжуються не тільки зміною соціальних ролей, а й появою нових вимог в організації політичної діяльності, яка для багатьох політиків є новою. Тому для політичної сфери проблема ідентифікації є одночасно і проблемою розвитку [5, с. 99-101].

Російський психолог Є. Шестопал у монографії «Психологічний профіль російської політики 1990-х» дає оцінку політичних процесів у Росії, зазначаючи вплив на них політичних технологій. Аналізуючи механізми політичної поведінки, автор підкреслює наявність спрощеного підходу до використання політичних технологій у політичній боротьбі та прогнозує зростання впливу психологічних чинників у політичних процесах [6].

Узагальнюючи доробок науковців щодо розуміння політичних технологій, можна виокремити такі:

- сферу знання про способи і процедури оптимізації політичного життя соціуму;

Лідія Смола

- спосіб здійснення політичної діяльності на основі принципів раціонального розчленовування на процедури й операції та вибору оптимальних засобів, методів їх виконання;
- метод управління політичними процесами.

Аналіз праць свідчить, що в науковій думці відбулася трансформація підходів та розуміння політичних технологій. Ця трансформація пройшла шлях від сприйняття технологій як засобу для отримання важелів влади (на виборах) до комплексного розуміння можливостей політичних технологій у сфері державного управління, комунікацій, політичного аналізу тощо. Проте дослідники політичних технологій досі не дійшли спільної думки щодо сутності та змісту технологій.

Якщо узагальнити сферу застосування політичних технологій на сьогодні, їх слід розглядати як:

- виборчі технології (технології підготовки та проведення виборчих кампаній);
- політичні проекти (технології підготовки до виборів та інші дії, спрямовані на реалізацію планів у публічній політиці);
- політичні кампанії (не прив'язані до виборів, їх використовують в основному під час загострення протистоянь між суспільством та владою, між політичними силами-конкурентами тощо);
- партійне будівництво (посилення впливу в базових регіонах, розширення партійної електоральної карти тощо).

Якщо за основу брати не характер впливу технології, а тривалість її застосування, можна окреслити: стратегічні (метою є далекосяжні цілі); тактичні (реалізують короткострокові плани); циклічні (постійно відтворюються в системі діяльності); спорадичні (застосовані одночасно). Проте не всі дослідники погоджуються з таким трактуванням і підходом. На думку українського політолога В. Бебика, виокремлюють такі основні види політичних технологій:

- розробка проектів (альтернатив) політичних рішень;
- ухвалення політичних рішень;
- формування політичної влади (державних структур);
- виборчі технології;
- адміністративні (тоталітарні та авторитарні) технології;
- формування структур громадянського суспільства (партій, рухів, об'єднань);
- формування суспільної свідомості;
- соціалізація особистості;
- узгодження суспільних інтересів;
- вирішення конфліктів [7].

Сучасні політичні технології зазнають неминучих втрат: це надлишкова раціоналізація громадського життя, жорстке планування виборчої кампанії, зловживання сучасними засобами впливу на виборця тощо. Ці технології нерозривно пов'язані з провокуванням політичних скандалів, здійсненням інформаційного терору, проведенням інформаційно-

психологічних воєн, які спрямовані на завдання шкоди інтересам та репутації конкурентів, їх дискредитацію та витіснення з політичного ринку. Значна частина технологічних прийомів, різноманітних методів маніпулятивного впливу на поведінку людей ґрунтуються на використанні закономірностей сприйняття, мислення, емоційної сфери людини. Сучасні та потенційні кризи не можна подолати без ціннісної переорієнтації суспільної свідомості. Суспільно-політичні трансформації, що відбулися наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., зумовили поступову відмову від колишньої системи ціннісних орієнтацій, і разом з тим не було сформовано нових моделей поведінки та життєвих орієнтирів. Тому слід зазначити, що на зміну «виборцю традиційному» приходять «виборець оцінюючий», тобто електоральна поведінка стає наслідком індивідуального вибору й однією з детермінант політичного процесу.

На початку ХХІ ст. відбувся сплеск нових технологічних інновацій у галузі комунікацій, транспортних засобів та їх перетворення у глобальні інфраструктури. Більшість дослідників (Е. Тоффлер, Г. Белл, Дж. Лалл) підкреслюють, що постіндустріальне суспільство породжує цілу індустрію політичної інженерії (системної, соціально-управлінської діяльності у сфері політики) і для нього характерним є домінування технологій, зокрема інформаційних. Політичні технології постіндустріального суспільства спрямовані на задоволення не тільки соціальних, а й індивідуальних потреб. Вони почали оперувати і груповими, і особистісними мотиваціями, що зумовлено його характеристиками. Актуалізація комунікативних потреб людей зумовила використання технології оперативного інформування.

Оперативність подання інформації Інтернетом, його здатність до інтенсивного інформаційного та комунікативного обміну сприяла розширенню його використання. Специфічною особливістю Інтернету є його прямий та опосередкований вплив. Об'єкт впливу (виборець) за власною ініціативою (чимраз більшою) прочитує ресурси, що теоретично впливає на нього, та робить відповідні висновки (прямий вплив), передає інформацію іншим особам/групам, можливо, таким, що не мають доступу до мережі. Загалом стрімка тенденція використання інтернет-технологій зумовлена, на нашу думку, певними перевагами:

- відсутністю політичних та географічних обмежень у поширенні інформації;
- образністю подання інформації (людям зручніше сприймати візуальні, звукові образи);
- швидкістю подання, надійністю доведення та отримання інформації;
- відсутністю централізованого контролю та «критичних вузлів»;
- багатогранністю комунікації – синтезом діалогових і монологічних форм комунікації.

Ці процеси також відобразилися на технологіях, що застосовують у політичній сфері. Соціальні мережі використовують у політичній боротьбі через їхню популярність. За оцінками американських фахівців, Б. Обама

здобув перемогу на президентських виборах здебільшого завдяки активній кампанії в Інтернеті та використанню соціальних мереж як технології залучення прихильників [8, с. 16]. І ця тенденція вочевидь зростатиме, оскільки «складні соціальні мережі існували завжди, але недавні технічні досягнення у сфері зв'язку роблять їх домінантною формою соціальної організації. Коли комп'ютерно опосередковані комунікаційні мережі пов'язують людей, заклади і знання, вони стають комп'ютерно підтримувальними соціальними мережами. Технічний розвиток комп'ютерних мереж і суспільний розквіт соціальних мереж нині підживлюють одне одного... а це зумовлює перехід від невеликих «ящиків» до соціальних мереж – «спільноти» як мережі міжособистісних зв'язків, що забезпечують спілкування, підтримку, інформацію, відчуття причетності та соціальну ідентифікацію» [9, с. 94].

Слід виокремити нову сферу впливу – блоги, які вже активно використовуються у політичній боротьбі. Ефективність блогів у сфері політичних відносин зумовлена різними чинниками. Однак у їх основі використано метод «доінтернетівської» епохи, а саме – вислови «лідерів думок», «лідерів впливу», «суспільно вагомих осіб» І якщо раніше для цього необхідно було надрукувати виступ, видати листівку, записати телепередачу чи відеозвернення, то тепер треба лише зайти на інтернет-сторінку. Відомий блогер (особа, що користується підтримкою в суспільстві) декларує особистий підхід до проблеми (політичної сили). У цій ситуації використовують технологію «ключові слова». Таким чином, читачі, що зацікавилися певною статтею, можуть перейти в категорію та прочитати інші повідомлення. Вивчивши тисячі блогів, компанія MindComet.com зробила висновок: блогосфера складається з освічених, соціально адаптованих людей, що мають власний погляд та відточують свою майстерність онлайн. Блогери відстоюють свої політичні погляди та підтримують сервіси, які їм подобаються. Вони тримають зв'язок із читачами та оперативно реагують на зміни [10, с. 248]. За допомогою блогів ефективно застосовують технологію поширення чуток, що можуть мати не тільки короточасний ефект (політичний скандал, розкриття факту корупції тощо), а й викликати масову паніку та формувати деструктивні настрої в суспільстві.

Здійснивши аналіз технологічних засобів забезпечення інформаційної взаємодії в політичній сфері, ми можемо дійти висновку, що їх характерною особливістю є діяльність індивідуума чи групи людей (прийняття рішень, урегулювання політичного конфлікту тощо), що зумовлюють певні зміни в суспільстві. Це, в свою чергу, надає цьому процесові особливостей, пов'язаних з людською діяльністю, тобто амбівалентного поєднання раціональності (розуму, науки) з ірраціональними проявами (почуттями, емоціями). Технології також поширюються на все поле політичної влади та державного управління, їх використовують у легальних процесах застосування влади і в неконвенціональних, які передбачають нелегітимні

дії (маніпулювання громадською думкою, технологія залякування, тероризм, психологічні акції тощо).

Отже, результативність використання технологічних засобів залежатиме від сукупності ресурсів, задіяних у політичній боротьбі. Закономірно, що технології розвиваються разом із суспільством і, випереджаючи його, детермінують його розвиток. Становлення інформаційного суспільства зумовить використання нових інформаційних політичних технологій, що вимагатиме їх подальшого аналізу.

Як висновок зазначимо, що інформаційно-психологічний вплив та політичні технології мають спільну сутнісну характеристику: вони ґрунтуються на процесі управління, впливають на ірраціональну сферу індивідуума та переконують «добровільно» здійснювати певні дії. У широкому розумінні технології стали системою взаємопов'язаних засобів, способів та інших можливостей впливу, і тому ми можемо розглядати їх у контексті здійснення інформаційно-психологічного впливу. Ідеї, внесені у свідомість людей, стають сприйнятливими внутрішніми умовами, що визначають ефективність управління. Однак це не гарантує отримання успішного результату, оскільки такі самі технології використовують й інші дійові суб'єкти політичної сфери.

Література:

1. Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. Бусел В. Т. – К., 2003; Толковый словарь по социальным технологиям. – М., 1994; Социальные технологии. Толковый словарь / Отв. ред. Иванов В.Н. – М., 1995; Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. Горбатенко В. П.; за ред. Шемшученка Ю. С., Бабкіна В. Д., Горбатенка В. П. – К., 2004.
2. **Гідденс Е.** Соціологія. – К., 1999.
3. **Пойченко А. М.** Теорія політики і політична діяльність: проблеми взаємозв'язку, розробки і застосування інноваційних технологій в сучасній Україні: Дис. д-ра. політ. наук / Ін-т нац. відносин НАН України – К., 1996; Пойченко А. Політика: теорія і технології діяльності. – К., 1995.
4. **Варій М.** Психологія та виборчі технології. – Львів, 2002.
5. **Костенко Е. П.** Введение в акмеологическую теорию имиджа политика. – М., 2005.
6. **Шестопап Е. Б.** Психологический профиль российской политики 1990-х. – М., 2000.
7. **Бebик В. М.** Политология: теория, методология, практика. – К., 1997.
8. **Smith A., Lee R.** The Internet and the 2008 election. Washington, DC, 2008.
9. **Рейнгольд Г.** Умная толпа: новая социальная революция. – М., 2006.
10. **Попов А.** Блоги. Новая сфера влияния. – М., 2008.